

* RECENZE *

Sémiotika poutí na svatá místa

Semiotics od Pilgrimage. Edited by W. Moskovich and S. Schwarzband, *Jews and Slavs*, vol. 10, The Hebrew University of Jerusalem, Center for Slavic Languages and Literatures, Jerusalem 2003, 324 s.

S vynikajícím nápadem přišli izraelsko-ruští filologové, když uspořádali a vydali sborník o poutích na svatá místa: literární žánr je polysémický související se světskými cestopisy, má svá specifika a vytváří spolu s jinými žánrovými útvary pozoruhodnou transformační evoluční síť. Společný projekt slavistů z řady zemí je metodologicky představen hned v první studii sborníku, kterou napsal koeditor W. Moskovich (Jerusalem) a která se jmenuje *Сема „паломничество“ в современных славянских языках*. Autor jde ad fontes, aby ukázal proměny termínu z hlediska etymologie, ale také současnou paletu jeho významů. V podstatě dochází k závěru, že v ruských i jiných slovanských výrazech vyjadřujících pout' na svatá místa (strannik, palomnik, bogomolec aj.) se skrývá dvojí jádro: pohyb z místa na místo a svatost či posvátnost. Další studie napsané rusky a anglicky tyto jeho teze na konkrétním materiálu dokládají.

A. Kovel'man (Moskva) ve stati *Jerusalem Overcrowded (The Dream of Ideal Urbanity in Midrash)* studuje přesytení metropole na příkladu starověkého Říma a Jerusálema, kde úzkost, těsnost jsou důsledkem přelidnění, jež s sebou nese problémy, které autor charakterizuje jako „the crowd, the urban pressure, alienation and bitterness in the crowd“ (s. 17), současně však konstatuje, že židovské představy byl poněkud jiné: neradily vystupovat z davu, neboť jej nepokládají za mystické zlo ani v minulosti ani v utopické budoucnosti.

S. Ruzer (Jerusalem) v práci *A Long Way From the Cave of Treasures to Jerusalem: Pilgrimage or Exile?* ukazuje, že mezi židovsko-křesťanskými představami bylo mimo jiné i vzdálení od Jerusálema v jeho geografické lokaci jako oscilace mezi poutí a exilem. M. Roždestvenskaja (Sankt-Petěrburg) ve stati *Путь к святости: древнерусские описания рая и Святой Земли* analyzuje ruské středověké texty líčící ráj a Svatou zemi, S. Phillipov (Budapešť) zkoumá kněžnu Olgu jako poutnici na svatá místa, S. Tolstaja (Moskva) zase návštěvy na onom světě ve folklórní tradici, obdobnou tematikou (*Паломничество в святые земли в русской фольклорной традиции*) se zabývá I. Čekova (Sofia) a ukazuje silný vliv biblických motivů na folklór. A. Zoltán (Budapešť) analyzuje legendu o sv. Uršule v polské a východoslovanských literaturách, O. Belova (Moskva) se vrací k tématu poutí na svatá místa ve folklóru východních Slovanů, I. Dimitrijevič (Sofia) píše o křesťanském uctívání, M. Pljuchanova (Perugia) v stati *Легенды о чудесном путешествии икон Божьей Матери* píše o symbolice putování

zmíněných ikon a v obdobném duchu píše T. Tolstaja o legendě ikony Jeruzalémské Matky boží z Chrámu Nanebevzetí moskevského Kremlu. Dosti důležitá je typologická studie J. Rogačevské (Edinburgh) *Русское паломничество: общее и особенное (Западноевропейские и русские средневековые паломнические тексты о путешествии в Святую Землю)*, v níž dochází k závěru, že „в русском средневековье паломничество не превратилось в развитой религиозный институт и ‚туристическую индустрию‘, а оставалась по преимуществу индивидуальным подвигом благочестия или совмещением поездки по политическим и торговым делам с посещением святых мест. По-видимому, в силу культурного контекста русские средневековые хождения отличаются от западных большей традиционностью, жанровым единообразием, а описанием Святой Земли и Иерусалима более символичны и отвлечены.“ (s. 145). D. Kšicová (Brno) přichází se srovnáním Judey na počátku 12. století a ve 20. století na materiálu cestopisu igumena Daniila a cestovních zápisků I. Bunina Stín ptáka, H. Smorgunovová (Moskva) zkoumá putování do Jeruzaléma jako problém cíle a důvodu. Z dalších studií vyjímáme ještě stať A. Vačevové (Sofia) *Святые места в переписке Екатерины II и Вольтера*, kde zaujme Voltairovo nadšení pro spojení křesťanských mocností proti Turkům poněkud paradoxně syntetizující cíle křesťanské a osvícenské, F. Fjodorova (Daugavpils), který zkoumá jazyk romantické kultury v souvislosti s navýsost romantickým tématem putování, cestování, I. Sermana (Jeruzalém), jenž ve své studii (199-204) ukazuje Jeruzalém v tvorbě F. R. Chateaubrianda, H. Rumanovské (Jeruzalém), která ruské pouti v první polovině 19. století ukazuje v kontextu znakových situací a především V. Bagna (Sankt-Peterburg), jenž ve studii *Русская мечта: Средиземноморье* spojuje téma putování na svatá místa s odvčným ruským geopolitickým a náboženským směřováním k Středozevnímu moři, Mediterránu; za zmínku stojí i poznámka F. Poljakova (Víděň) o Palestině a křesťanském Východu v literatuře a publicistice ruské diaspory a S. Dudakova (Jeruzalém) o Grigoriji Rasputinovi a Jeruzalému, v níž se dovídáme o jeho cestě (1911) ve srovnání s jinými cestopisy i s autorovými vlastními zážitky města z počátku 70. let 20. století. *Мои мысли и размышления*, kde se nacházejí také reflexe tehdejšího Jeruzaléma, jsou tu zmiňovány také v souvislosti s první světovou válkou a dalšími osudy Ruska. Případná je tu závěrečná poznámka o polemice, která se vedla v Nejsvětějším Synodu v Petrohradě, kam byl pozván metropolita Antonij (vl. jm. Chrapovickij) roku 1916, kdy se zdálo, že válka by mohla skončit ruským vítězstvím a dobytím Cařihradu, Palestiny, Sýrie a Libanonu. Problém spočíval v tom, jaké místo bude tu mít cařihradský patriarcha. Patriarcha Antonij (Chrapovickij), potomek tajemníka Kateřiny II. A. V. Chrapovického, se podivil: nikoli kam vejde cařihradský patriarcha, ale kam pod jeho vedením vejde celé pravoslavné Rusko: nikoli Západ je tou přitažlivou silou, ale Východ; netěšilo ho vyhnání Turků z Evropy a ponechání Anatólie a Východu v tureckém panství – naopak. Nechat Turkům Svatou zemi je nemožné – to je už lepší ponechat jim Charkovskou gubernii nebo Nižnij Novgorod. Zde se, jak autor poznamenává, projevují reflexe dávných plánů Kateřiny II., projektu Ruské Zakavkazské společnosti A. S. Gribojedova a konečkonců i známé polemiky Danilevskij – Dostojevskij z let rusko-turecké války 1878-1879, kdy Danilevskij hájil mezinárodní statut Cařihradu, zatímco Dostojevskij nechtěl, aby se Rusové o Cařihrad dělili byť i s ostatními Slovany: Cařihrad je ruský, Rusové ho dobudou, a proto se o něj nemusí s nikým dělit. Přesahy pouti na svatá místa se zabývají mj. I. Fiałkowska-Janiak (Gdaňsk), která předkládá literární

interpretaci zednářské cesty k Šalamounovu chrámu, a J. Freidin (Moskva), jenž zkoumá motivy pouti na svatá místa v poezii O. Mandelštama.

Izraelský sborník má několik významů: tematologický (pout' na svatá místa a její funkce v ruské literatuře), žánrový (zkoumání žánru putování) a hlavně literárněhistorický a obecně metodologický (nemluvě o vztazích k teologii, religionistice, historii, sociologii, psychologii, antropologii, politologii aj.), neboť jeho niterný smysl tkví právě ve studii potenciálních žánrových transformací a vytváření evolučního fetězce od středověku do současnosti: to je zde však jen letmo naznačeno.

Ivo Pospíšil

Nový pohled na dějiny slovensko-bulharských vztahů

Koška, J.: *Receptia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989)*. Veda a Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 2003, 192 s.

Slovenská literární komparatistika po Ďurišinovi úspěšně navazuje na tradice teoretického myšlení svého nejvýznačnějšího představitele. Výzkum světové literatury a meziliterárnosti jako součástí mezikulturní komunikace a rozpracování koncepce překladu jako antropologického fenoménu národní identity – to jsou dominantní okruhy slovenské srovnávací literární vědy, která je zjevně interdisciplinární a překračuje své horizonty směrem k morfoloogickým či hermeneutickým inspiracím, ale i k politické a kulturní geografii, etnologii, ekonomii a politologii. Konkrétní podoba slovenského literárněvědného trojúhelníku (I. Pospíšil), v němž se komparatistika úzce propojuje s genologií a translologií, se nejmhatatelněji odráží v aktivitách Ústavu svetovej literatúry SAV v Bratislavě. Z publikovaných titulů lze namátkou uvést vícesvazkové projekty *Kapitoly z moderny, avantgardy a postmoderny* či *K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku*, dále práce J. Jančoviče *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. a II.* (1997 a 2002), P. Kordy *Medziliterárny proces I-III* (1999–2000), texty M. Kusé, M. Gálíka, E. Panovové, P. Winczera, I. Cvrkala ad.

K tomuto diskursu můžeme právem zařadit práci slovenského bulharisty a ředitele Ústavu svetovej literatúry SAV v Bratislavě Jána Košky *Receptia ako tvorba*, která završuje autorův dlouhodobý a systematický výzkum slovensko-bulharských vztahů (*Slovenské literárne pohľady na bulharský juh (1876–1878)*, 1978; *Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1918)*, 1985). Nejde tu o vyčerpávající zhodnocení pozice bulharské literatury v slovenském kulturním prostoru a naopak či o učebnicový historický přehled vzájemnosti dvou slovanských národů, ale spíše o materiálové a interpretační sondy syntetizující „prejavy záujmu o ‚bulharské diela‘ v dejinách slovenskej literatúry“ (s. 7). Časovým mezníkem se tu stává vydání Šafařkových *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* a přelomový rok 1989. Koška navazuje na Ďurišinovy impulzy (studie *Spoločenstvo slovenskej a bulharskej literatúry. Stimulatívno-fiktívna analógia*¹) a charakterizuje vztah bulharské a slovenské literatury obdobně jako stimulativní fiktivní analogii s tím rozdílem, že intenzivněji zdůrazňuje její tvořivý

¹ Slavnice v českém a slovenském literárním vývoji. Sborník staťí věnovaný Slavomíru Wollmanovi k šedesátinám, Praha 1986, s. 235–247.